

מדיניות העמימות של ישראל במבחן הזמן

קרוב לארבעים שנה חלפו מאז שהעולם הבין שיש לישראל יכולת גרעינית. אם כך, מדוע עדיין מתקשת ישראל להישאר עמומה?

שרה ליבוביץ-דר | 22/5/2010 9:28

על רקע עסקת האורניום שנרקמה השבוע בין טורקיה ואיראן בתיווכו של הנשיא הברזילאי דה סילבה. ועל רקע היוזמה של רוסיה וארצות הברית בתחילת החודש לפירוז המזרח התיכון מכלי נשק גרעיניים וכלי נשק אחרים להשמדה המונית שוב נשאלת השאלה, מדוע אנחנו ממשיכים להתקש על "מדיניות העמימות"?

האסטרטגיה הגרעינית שנקבעה עוד מימי בן גוריון, אומרת מצד אחד שיש לנו כור גרעיני ויכולת גרעינית (על הנייר, על הנייר), אך מנגד ובאופן רשמי טוענת שאין לנו פצצה. או לפחות אף גורם רשמי לא יאשר טענה כזו. גם לא משנה כמה תחקירים עשו וייעשו בעיתוני העולם על "הפצצה הישראלית", אפילו מרדכי ואנונו לא הפיג את הערפל מעל שמי דימונה.



הכור הגרעיני בדימונה צילום ארכיון: רויטרס

אבל, האם מה שהתאים למדינה צעירה בראשית דרכה, הבונה לעצמה יכולת ביטחונית והרתעה, מתאים גם לשנות האלפיים? האם הכור הישן והמיושן בדימונה ישרוד את העידן העכשווי, זה שמקדם את הערכים הסביבתיים? ומדוע לא להצטרף לאמנה למניעת הפצת נשק גרעיני, שתאפשר לישראל שימוש בחומר גרעיני לצרכים אזרחיים כמו מחקר וחשמל, אבל תחייב אותה בהתנזרות מנשק גרעיני ותאפשר לפקחים לחדור לטאבו האחרון שעוד נותר כאן?

אין ספק שהעמימות במובנה הפוליטי-אסטרטגי השיגה את מטרתה

"מדיניות של עמימות מתומצתת בזה שכולם בעולם חושבים שיש לנו נשק גרעיני", אומר פרופ' עוזי אבן מהמחלקה לכימיה באוניברסיטת תל אביב, בעבר חבר כנסת מטעם מרצ ואחד מהמצדדים בהסרת העמימות, "אבל אנחנו לא מודים בזה. בעבר הייתה למדיניות הזאת הצדקה. הודות לעמימות נשיא מצרים אנואר סאדאת חתם על הסכם שלום עם מדינת ישראל, העמימות הבטיחה את קיומו פה".

"העמימות עטורה בקשרי הצלחה ומהווה תובנה אסטרטגית עמוקה", אומר ד"ר אבנר כהן מאוניברסיטת מרילנד, מחבר הספר "ישראל והפצצה". "לישראל יש מונופול שקט במזרח התיכון על הנושא הגרעיני. העמימות אפשרה לכולם לאורך הדרך להתעלם באופן כמעט מוחלט מהנושא הזה ויצרה לערבים תמריץ חלש להתחמש בנשק גרעיני". לדבריו, "בעמימות יש הרבה זהירות. משום שהיא יוצרת חיץ בין הגרעין לנושאי הביטחון הרגילים.

"אין ספק שהעמימות במובנה הפוליטי-אסטרטגי השיגה את מטרתה. היא חיזקה את ההכרה העולמית שאם לישראל יש נשק גרעיני היא לא תתפרק ממנו בעתיד הנראה לעין, ושהיא זהירה בשימוש בו, אם אכן יש לה נשק כזה. למעט מצבים מיוחדים במינם ונדירים ביותר, אם יש נשק כזה, הוא לעולם לא יגיע לכלל מימוש".

אף על פי שכהן ואבן סבורים שהמדיניות הצליחה, הם אומרים שהיום אין לה מקום. "ישראל היא המדינה הגרעינית היחידה שמסרבת בעקשנות לומר דבר וחצי דבר באשר למעמדה הגרעיני

ומתייחסת לנושא הגרעיני בכללותו כסוד מדינה כמוס. שאר המדינות הגרעיניות, ארצות הברית, בריטניה, רוסיה, צרפת, סין, הודו ופקיסטן הן מדינות גרעיניות במוצהר. ארצות הברית אפילו חשפה את המספר המדויק של כלי הנשק הגרעיני שלה", אומר כהן.

העמימות היא מלכוד אנכרוניסטי

"ישראלים שגדלו בתוך תרבות העמימות אינם תופסים עד כמה המצב הישראלי הזה הוא בגדר אנומליה עולמית, מצב בלתי נורמטיבי לחלוטין", אמר. "אני זוכר שאפילו אני, שחוקר בנושא זה שנים רבות, חשתי במלוא עוצמת האנומליה הישראלית רק כששמעתי תוכנית ברדיו הציבורי האמריקאי.

"התוכנית עסקה בגרעין הישראלי. ראיתי עד כמה המומחה מתקשה להסביר למאזיניו מדוע הישראלים מתעקשים באובססיות שכזאת לא לאשר עניין שהעולם מודע לו זה כארבעים שנה, ומדוע הם רואים בפיקציה האנכרוניסטית הזאת אסטרטגיה לאומית גאונית. באותו רגע נפל לי האסימון והבנתי עד כמה העמימות היא מלכוד אנכרוניסטי שמבטא מציאות מדינית עתיקה".

אולי עתיקה, אבל מסתירה את מה שלא רוצים שיידעו.

"מבחינת העולם, הסוד הזה הוא פיקציה מוחלטת. לעולם אין שום ספק באשר למעמדה הגרעיני של ישראל. היום העמימות היא הסתכלות מיושנת שמייצגת עידן היסטורי של חרדות קמאיות, של פחד מהצל של עצמנו, שעומד בסתירה לנורמות של התנהגות דמוקרטית ראויה. הבעיה שבאשראל חוסר השקיפות הוא לא רק כלפי חוץ, אלא גם כלפי פנים", אמר כהן.

"הלך הרוח של ההסתרה הופך את הנושא הזה למשהו שמעל לכל חוק ומחוץ לחוק, אין לו מסגרת של משטר חוק ושל דיון ציבורי, וזה מצב שמדינה מתוקנת לא יכולה להיות בו. ברמה מוסרית נורמטיבית אלה לא כללי משחק נאותים, וחמור יותר - זה פותח את הפתח לאיראן ללכת לכיוון דומה. אנחנו נותנים בזה תוקף לנורמה מקולקלת. האם באמת האינטרס שלנו הוא שמדינות נוספות יהיו עמומות?".

אנחנו מפגרים אחרי העולם בתחום הגרעיני

"בארץ מעולם לא התנהל דיון ציבורי בנושא של פעילות גרעינית", אומר פרופ' אבן, "רוב אזרחי המדינה לא רוצים לדעת אפילו אם נשתמש בזה, בהנחה שיש לנו. זאת בגלל שהשאלה התאורטית מה יצדיק את הריגתם של מאה אלף אנשים בפצצה אחת היא שאלה קשה. העמימות לא עובדת יותר, מפני שאין היום מישהו שמאמין לנו שאין לנו נשק גרעיני, והיום מחיר העמימות גבוה מדי".

"אנחנו מנועים מלרכוש כורים גרעיניים לייצור חשמל. אף אחד לא ימכור לנו כור כזה, ואנחנו לא יכולים לייצר אותו לבד. לכן כשמדברים על גיוון מקורות אנרגיה אנחנו בבעיה נוספת מאחר שהפעילות הגרעינית מצטמקת רק לכור בדימונה. הפסיקו להכשיר בארץ דור חדש של מהנדסים וטכנאים בהנדסה גרעינית. המחלקה בטכניון נסגרה. כשיש רק מקום עבודה אחד בתחום, אף אחד לא הולך ללמוד אותו.

כך יוצא שאנחנו מפגרים אחרי העולם בתחום הגרעיני. גם אף אחד לא מוכר לנו חומרים שחשודים כי יגיעו לכור בדימונה עד שלא נחתום על ההסכמים הבינלאומיים, והמדע זקוק לחומרים שונים בשביל הרפואה, החקלאות, הגאולוגיה, הארכיאולוגיה ובעיקר לייצור אנרגיה. אפילו לי קורה שאני מזמין חומרים למעבדה שלי ולא מצליח לקנות או שהליך הרכישה הופך למסורבל מאוד.

לדברי פרופ' אבן, "עלולות להיווצר גם בעיות סביבתיות וביטחוניות סביב הכור. בשנים האחרונות לחיזבאללה יש רקטות ארוכות טווח שעלולות לפגוע בכור. הכור בדימונה ישן, בן 45. כורים כאלה נסגרים בעולם כדי למנוע אפשרות של תאונות. יש בעיה עם הפסולת הגרעינית שבמקומות אחרים בעולם אוחסנה במכלים שדלפו וזיהמו את הסביבה.

"עוד לא הזכרתי את הבעיה הכלכלית", מתריע פרופ' אבן. "בהיעדר דיון ציבורי, אף אחד לא יודע כמה עולה להחזיק את הכור ואם יש לו הצדקה כלכלית. במקדם או במאוחר הכור הזה צריך להיסגר, אז למה לא לעשות את זה עכשיו? בעבר הייתי קול בודד במערכה. בשנים האחרונות יש התעוררות. כל פעם שאני מדבר על זה אנשים עוצרים אותי ברחוב ואומרים שיש משהו בדבריי".



נשיא איראן אחמדינג'אד עם נשיא ברזיל דה סילבה וראש ממשלת טורקיה ארדואן צילום: רויטרס

ישראל תישאר עמומה פומבית בכל מה שקשור לנושאי הגרעין

לא ברור איך ומתי התגבשה מדיניות העמימות בנושא הגרעין. ה"טיים" היה הראשון שחשף את הכור. בידיעה מ-13 בדצמבר 1960 נכתב שמדינה לא קומוניסטית שאינה חברה בנאט"ו מפתחת אנרגיה גרעינית. שלושה ימים אחר כך חשף ה"דיילי אקספרס" את שמה של המדינה, ישראל.

לא עברו יומיים וה"ניו יורק טיימס" כתב שהצרפתים מסייעים לישראלים בבניית כור אטומי. בתגובה, הכחיש בן גוריון בכנסת שישראל מפתחת נשק גרעיני אמר שמטרת הכור היא לצורכי שלום ופתח את הפתח לשורה ארוכה של הכחשות או התעלמויות.

ב-1963 הכריז שמעון פרס, אז סגן שר הביטחון, שישראל לא תהיה המדינה הראשונה באזור שתכניס לאזור נשק גרעיני, הכרזה שנחשבת לפורצת דרך בנושא העמימות. אחריו, לוי אשכול, ראש הממשלה, אמר לממשל ג'ונסון דבר דומה. ד"ר אבנר כהן אומר שההתחלה הייתה בפגישה בארבע עיניים של גולדה מאיר והנשיא האמריקאי ריצ'רד ניקסון בספטמבר 1969.



נשיא המדינה שמעון פרס צילום: אי-פי

"הם החליטו שישראל תישאר עמומה פומבית בכל מה שקשור לנושאי הגרעין, לא תכריז שום הכרזה גרעינית, לא תודה, לא תאמר דבר. הנושא כולו יישאר כסוד, ואמריקה תקבל את זה ותלמד לחיות עם זה ותהפוך את הגרעין הישראלי לנושא חריג. ההבנות האלה היו הבסיס לכללי המשחק המקובלים עד היום, לפיהן ישראל תשמור על הנושא הגרעיני בסוד ואילו האמריקאים יחפו על ישראל בפורומים בינלאומיים", אמר כהן.

לא כולם הסכימו לעמימות. משה דיין חשב שישראל צריכה לצאת בהכרזה פומבית על אופציה גרעינית, אולם ישראל הרשמית הייתה עקבית.

בספרו "המתריע מדימונה: ואנו, ישראל והפצצה" מסכם ד"ר יואל כהן שורה ארוכה של ניסיונות ישראלים שנכשלו לפרוץ את מעטה העמימות. חבר הכנסת אליעזר לבנה, אורי אבנרי, העיתונאי זאב שיף והתוכנית "מבט שני" לא הורשו לפרסם תחקירים על הכור בדימונה.

מבחינת ישראל האמנה לאי הפצת נשק גרעיני כלל אינה אופציה

רק בשנת 2000 הקרינה הטלוויזיה בפעם הראשונה תמונות של הכור, שנלקחו מאתר האינטרנט של הפדרציה של מדענים אמריקאים. גם הכנסת ממעטת לעסוק בנושא. ד"ר יואל כהן מצא שבין שנת 1995 לשנת 1999 הוצגו רק 13 שאלות בנושא הגרעיני. כחלק ממדיניות העמימות, ישראל, כמו הודו, פקיסטן וקוריאה הצפונית, לא חתומה על האמנה למניעת הפצתו של נשק גרעיני, שנחתמה ביולי 1968. מצרים הציעה לפני קמפ דייוויד שישראל תחתום על האמנה כתנאי לחתימה על הסכם השלום, אולם מנחם בגין סירב.

"מבחינת ישראל האמנה כלל אינה אופציה, לא מבחינה חוקית ולא מבחינה פוליטית", אומר אבנר כהן. "האמריקאים, שביקרו בכור שבע פעמים עד ספטמבר 1969, חדלו לעשות זאת בעקבות ההבנות בין גולדה מאיר לניקסון. כחלק ממדיניות העמימות במשך ארבעים שנה אין שום פיקוח על הכור", אומר פרופ' אבן.

"כוונותיה האמיתיות של ישראל עצמה נותרו כה עמומות, כה מצועפות בשרעפי סוד ואיסורי הגייה" כותב ד"ר אבנר כהן בספרו "הטאבו האחרון", "עד שדומה שגם אותם מתי מעט ממנהיגיה שהיו אמורים לדעת, נלכדו גם הם בקוריה של מלכות העמימות".

המלכות קיימת עד היום. ח"כ צחי הנגבי, יו"ר ועדת חוץ וביטחון בכנסת, אומר שאינו יכול להתראיין על משהו שלא קיים. ח"כ גדעון עזרא, חבר בוועדת חוץ וביטחון, טורק את הטלפון כשהוא מתבקש לדבר על הנושא. עוזי עילם שהיה מנכ"ל הוועדה לאנרגיה אטומית, מזהיר שיסתייר יותר מאשר ידבר. מירי רגב, שהייתה הצנזורת הראשית, מתלבטת אם לומר משהו בנושא הגרעיני, שהרי היא זו שבתפקידה כצנזורת מחקה ידיעות בנושא.

ד"ר אבנר כהן, שנחקר על ידי אנשיו של יחיאל חורב, כשהיה ראש המלמ"ב, דורש לראות כל מילה שנכתבת בשמו. גם פרופ' עוזי אבן זהיר אחרי שעבר חקירה דומה. שמעון פרס, שנחשב לאחד מאבות העמימות, מסרב לדבר. "הנושא רגיש מדי", אומרים בבית הנשיא, "כל מילה שלו תישקל בקפידה בכל רחבי העולם". אפילו הנשיא אובמה הקפיד לא להפר את העמימות. "לא אתייחס לתוכנית של ישראל", אמר במסיבת עיתונאים לפני כחודש.



מרדכי ואנונו צילום: פלאש 90

ישראל לא תתקוף באיראן, אבל תקבל הכרה במעמד הגרעיני

מרדכי ואנונו, עובד הכור, היה הראשון שחשף בשנת 1986, על פי עדותו בראיון ל"סאנדיי טיימס"

הבריטי את עוצמתה הגרעינית של ישראל. הוא נחטף על ידי המוסד, הובא בחשאי לישראל, הורשע במאסר 1988 בריגול חמור ונגזרו עליו 18 שנות מאסר. כששוחרר נאסר עליו להתראיין בנושא והוא גר כיום במנזר במזרח ירושלים.

הכתבה ב"סאנדיי טיימס" פורסמה באוקטובר 1986 וכללה צילומים ושרטוט של מבנה הכור. "מצד אחד, גילוייו של ואנונו הנחילו לעולם בצורה הברורה ביותר את ההכרה שיש סיבות טובות מאוד להתייחס לישראל כאל מדינה גרעינית לכל דבר", אומר אבנר כהן, "מצד אחר, למרות גילויי ואנונו, מרבית מדינות העולם, ובראשן ארצות הברית, המשיכו להתייחס לנושא הגרעין הישראלי כאל לא קיים עובדתית, תוך קבלה שקטה של מרות כללי המשחק".

הגיע הזמן שנשנה את כללי המשחק, אומרים כהן ואבן. "המעבר לשלב הפרקטי של ביטול העמימות ידרוש הרבה מחשבה תוך תיאום עם האמריקאים והמצרים" אומר כהן, "אבל לישראל אין ברירה, היא צריכה להגיע להלבנה או לנורמליזציה. אולי אפשר יהיה לדרוש מעין הסדר חליפין, ישראל לא תתקוף באיראן, אבל תקבל הכרה במעמד הגרעיני. הדרג המדיני אף פעם לא היה פתוח למחשבה הזאת".

עוזי אבן מציע הצעה מרחיקת לכת הרבה יותר. "הגיע הזמן שראש הממשלה יצהיר שהוא מעמיד את הפעולה של הכור תחת פיקוח בינלאומי. זה יאפשר לאיראנים להכריז על ניצחון, הם ירגישו כאילו הם אלה שנטרלו את ישראל, ואולי גם הם יתפרקו מנשק גרעיני. אנחנו רק נרוויח מהכרזה כזאת, מפני שלא נהיה מחויבים לעבר, למה שכבר יש לנו - אם יש לנו - אלא רק לעתיד".

אפרים סנה, שהיה סגן שר הביטחון, אומר שהסרת מדיניות העמימות תהיה מסוכנת. "על איזה שקיפות מדברים המטומטמים? תכלית העמימות היא הרתעה. אנחנו לא אומרים מה יש לנו, והניחוש מרתיע את אויבינו. העולם צבוע ונוהג בסטנדרטים כפולים כלפי מדינת ישראל. שהעולם יהיה שקוף ואנחנו נישאר עם המסך העבה".



אפרים סנה צילום: פלאש90

המוטיבציה של איראן היא לא ישראל, אלא הרצון להיות הכוח החזק באזור

האם לא אנחנו אלה שנוהגים בסטנדרטים כפולים? שומרים על עמימות לגבי עצמנו, אבל דורשים מאיראן לחשוף הכל?
"אין שום סימטריה בינינו ובין איראן. אנחנו לא מכריזים שאנחנו הולכים להשמיד מדינה אחרת".

פרופ' עוזי אבן טוען שמדיניות העמימות פוגעת בהתפתחות המדע בארץ.
"אלה דברי טמטום. הסכנה למדע היא לא מחוסר שקיפות, אלא מחוסר תקציב."

ד"ר אמילי לנדאו, ראש פרויקט בקרת נשק וביטחון אזורי במכון למחקרי ביטחון לאומי

באוניברסיטת תל אביב אומרת: "הפרופיל הנמוך מאפשר למלחמות להתנהל בלי הנושא הגרעיני ומשקיט את האזור. הדבר גם הודף לחץ על מדינות ערב להשיג יכולת גרעינית. אין גם שום זיקה בין מדיניות העמימות הישראלית ובין איראן. איראן התחילה עם תוכנית הגרעין שלה כבר בשנות השבעים, זנחה אותה ושבה אליה ב-1984. המוטיבציה של איראן היא לא ישראל, אלא הרצון להיות הכוח החזק באזור", אומרת לנדאו.

ובכל זאת, האם לא יותר נכון לשנות היום מדיניות, לצאת בהכרזה שקופה, ואם כפי שטוענים, באמת יש לנו נשק גרעיני, להיות אחת מהמדינות הגרעיניות?
 "איך הדבר יתקבל בעולם אם יום אחד ישראל תכריז שיש לה ארסנל גרעיני. אם אכן יש לה ארסנל כזה? זה יתקבל כהודעה מתריסה, ישראל תצטרך להתפרק מנשקה, אם יש לה נשק כזה, דבר שאף אחד במדינה לא רוצה שיקרה".

"אם ישראל תשנה את מדיניות העמימות", אומר פרופ' יאיר עברון מהחוג למדע המדינה באוניברסיטת תל אביב, "מדינות ערב יקבלו את ההכרזה בצורה קשה מאוד. הליגה הערבית כבר אמרה בעבר שאם לישראל יש נשק גרעיני גם מדינות ערב ילכו לכיוון הגרעיני, וזה דבר שמדינת ישראל בוודאי לא רוצה שיקרה".

פרופ' ג' ראלד שטיינברג מהחוג למדע המדינה באוניברסיטת בר אילן סבור שיציאה מהעמימות תגרור "הסלמה במרוץ חימוש, חוסר יציבות ועימות עם ארצות הברית". הנשיא אובמה אמנם סירב להתייחס לתוכנית הגרעין הישראלית, אבל הכריז לפני כחודש שארצות הברית קוראת לכל המדינות לחתום על האמנה לאי הפצת נשק גרעיני.

לא כל דבר צריך להיות נחלת כל הציבור

"ארצות הברית לא שינתה את עמדתה. אובמה גמגם ושינה נושא כדי לא לדבר על זה. גם הוא מבין שזה הרע במיעוטו. אני נמצא עכשיו בושינגטון, וכולם כאן אומרים את מה שהנשיאים קנדי וקרטר אמרו. הם לא לוחצים בנושא הזה על ישראל", אומר שטיינברג.

עוזי עילם, לשעבר מנכ"ל הוועדה לאנרגיה אטומית, גוף בין-משרדי שמרכז את הטיפול בנושא הגרעיני, אומר: "מדיניות העמימות עדיין משרתת את ישראל טוב יותר, ולכן אין מקום לוותר עליה, ויותר מזה לא אפשר".

בלי להיכנס לתחום הביטחוני, כור עלול לגרום לבעיות סביבתיות קשות.
 "הכור בצ'רנוביל נבנה לפי קריטריונים רוסיים שלא היו בטיחותיים מספיק. הכור בדימונה אמנם ישן, אבל מי שטוען שכור כזה מסוכן בטיחותית לא יודע מה עשו לכור מבחינת תחזוקה. עשו בו שיפורים כאלה שהיום הוא כמו כור חדש".

ומה לגבי הטענות שקשה להכניס לישראל חומרים כימיים מסוימים מחשש שהם מיועדים לשימוש בכור?
 "ישראל חברה בסוכנות הבינלאומית לאנרגיה גרעינית, ודרך החברות הזאת מוסדרים הנושאים האלה".

אבל לא נוכל להקים כאן תחנות כוח גרעיניות עד שלא נשנה את מדיניות העמימות.
 "הצרפתים הבטיחו לספק לנו תחנות כוח גרעיניות, וזה נפל בגלל הפוליטיקה. ארצות הברית תספק להודו תחנות כוח, על אף שהודו לא חתומה על האמנה לאי הפצת נשק גרעיני. אפשר להגיע להסכמים דומים".

אתה שלם עם העובדה שכל מה שקורה סביב המדיניות הגרעינית של מדינת ישראל מתנהל בחשכה?
 "לא כל דבר צריך להיות נחלת כל הציבור".

רוצה לקבל את כל המבזקים של **צחמערב לסלולרי שלך? לחץ כאן**